

BROLIJŲ SKUNDAI DĖL ŽEMAIČIŲ (TELŠIŲ) VYSKUPIJOS DVASININKŲ XIX A. ŠEŠTAJAME- SEPTINTAJAME DEŠIMTMETYJE

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

Įvadas. „Prašome Ganytojo apsaugos! O jei mūsų didelei nelaimei, taip kaip buvo turi pasilikti, tai prašome Ganytojo palaiminimo ir atleisti mus nuo Brolijos pareigų, kad būtume laisvi ir ramia sąžine...“¹, – taip lenkų kalba rašytame „nuolankiame prašyme“ Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyskupui Motiejui Valančiui rašė Novoaleksandrovsko (Zarasų) bažnytinės brolijos 17 narių, „už kuriuos ir kitus jų prašymu“ pasirašė brolijos narys („broliukas“) Konstantinas Rukštelė. Tai vienas iš kelių dešimčių 1866 m. vyskupo gautų skundų ir vienas iš keleto brolijos 1865–1867 m. jam siųstų skundų. Šį ir kitus bažnytinių brolių skundus toliau analizuosiu norėdama parodyti bažnytinių brolių raišką Bažnyčioje ir anuometinėje visuomenėje: kaip ir kodėl brolijos dalyvavo „konflikto genealogijoje“, išreiškė savo pozicijas, poreikius, kūrė ar atsakė į socialinę įtampą (konfliktą) parapijoje. Šaltinių pasirinkimas irgi nėra atsitiktinis. Skundai ar skundai-prašymai bus tiriami kaip saviti ir daugiaaspekčiai šaltiniai, talpinantys įvairią informaciją apie socialinius ir kultūros reiškinius visuomenėje. Akcentuojant bažnytinių brolių raišką, toliau tęsiami šių pasauliečių socialinių struktūrų XIX a. Lietuvos Bažnyčioje tyrimai, analizuojama, kaip būta kataliku anuometinėje visuomenėje ir Bažnyčioje².

XIX a. šeštajame dešimtmetyje Katalikų Bažnyčia Rusijos imperijoje (šiam straipsnyje aktualios imperijos ribose veikusios Žemaičių (Telšių) ir

¹ Novoaleksandrovsko bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-02-19, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 356.

² Vilma Žaltauskaitė, „Bažnytinių brolių Žemaičių (Telšių) vyskupijoje raiškos ir struktūros kaitos ypatybės XIX a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2024, t. 47, p. 21–42; Vilma Žaltauskaitė, „Apie konfliktus dėl škaplierių, seseris Žilytes ir kitokią pasauliečių struktūrų Bažnyčioje raišką po 1863–1864-ųjų sukilimo Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2024/2*, Vilnius, 2024, p. 59–76.

Vilniaus vyskupijos, nors pastaroji nėra šio konkretaus tyrimo erdvė) gyvenimo pokyčių, tačiau ne išbandymų laiką. 1847 m. buvo pasiektas konkordatas tarp Apaštalo Sosto ir Rusijos imperijos, kuris sąlygojo administracinę pertvarką jai priklausiusiose vyskupijose: keitėsi Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijų ribos, buvo pasiekti susitarimai dėl naujų vyskupų skyrimo. Žemaičių (Telšių) vyskupijai buvo paskirtas Motiejus Valančius (vysk. 1849–1875). Vilniaus vyskupijoje visas šeštasis dešimtmetis buvo kaitos metas: 1856 m. Vilniaus vyskupas Vaclovas Žilinskis (vysk. 1848–1858) buvo paskirtas ir Mogiliavo arkivyskupijos metropolitu, nors vyskupiją tebevaldė iki 1858 m. rudens pabaigos). 1858 m. Adomas Stanislovas Krasinskis buvo paskirtas Vilniaus vyskupu (vysk. 1858–1883). Bažnyčioje šis laikotarpis vadinamas ir katalikybės atsinaujinimu/atgimimu, kurio metu, be kita ko, reikėsi bažnytinės brolijos ir joms buvo stiprinama Bažnyčios kontrolė³. Politine prasme XIX a. šeštasis dešimtmetis įvardijamas ir „liberaliniu atšilimu“, kurio reikšmingiausia reforma – baudžios panaikinimas (1861)⁴ – iš esmės keitė valstiečių luomo padėtį visuomenėje. Turėjo kisti ir šio luomo savivoka, mentalitetas, o tai apėmė visą asmens sąveiką su pasauliu, taigi ir santykį su Bažnyčios struktūromis, tad šis socialinis lūžis visuomenėje turėjo atsispindėti ir Bažnyčios struktūrose. Taigi šio tyrimo tikslas – analizuojant brolių skundus dėl dvasininkų nustatyti, ar ir kaip keitėsi brolių vieta parapijose XIX a. šeštajame-septintajame dešimtmetyje, t. y. iki baudžios panaikinimo ir po jo Žemaičių (Telšių) vyskupijoje. Analizuojant brolių veikimo kontekstą, norima pamatyti brolių kaip parapijos religinio, taip pat socialinio ir ekonominio gyvenimo dalį, pamatyti jų religinių ir socialinių praktikų raišką bei dinamiką. Taip pat svarbu įvertinti ir kito reiškimo – 1863–1864 m. sukilimo ir po jo sekusių valdžios represijų – poveikį ir kontekstą.

Metodologiškai tyrimas apima socialinės, mikroistorijos⁵, kasdienybės tyrimų aspektus, nes analizuojant brolių (konkrečių socialinių struktūrų) skundus, iškalbingus lokalios istorijos ir jos veikėjų dokumentus, taip pat analizuojama ir Bažnyčios tuometinėje visuomenėje istorija. Teorinės pri-

³ Plačiau žr. Vilma Žaltauskaitė, „Bažnytinių brolių Žemaičių (Telšių) vyskupijoje raiškos ir struktūros kaitos ypatybės XIX a.“, p. 24–25.

⁴ Tamara Bairašauskaitė, „Valdžia: administracija ir teisė“, in: Tamara Bairašauskaitė, Zita Medišauskienė, Rimantas Miknys, *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*, t. VIII, d. I, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 78–79; Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 191.

⁵ Mikroistorijos tyrimų teorinė pozicija, apimanti šių tyrimų apibendrinantį pobūdį: Sigurður Gylfi Magnússon, Davíð Olafsson, *Minor Knowledge and Microhistory: Manuscript Culture in the Nineteenth Century*, New York and London: Routledge, 2017, p. 57–58.

eigos prasme svarbus yra Julijos Levinos tyrimas, kuriame atvejų analizė išplėsta į platesnės problemos analizę⁶. Taip pat reikšmingi peticijų/prašymų tyrimai. Robertas Allanas Houstonas analizavo juos ir atkreipė dėmesį, kad tokie šaltiniai atsirado dėl statuso ir turtinės padėties skirtumo tarp prašančiojo ir prašomojo, bet siekė tarp jų nustatyti moralinį ir (arba) materialinį ryšį. Esą tai savotiškas tarpininkaujantis balsas arba šaltinis, kuris santykiams suteikia dinamiškumo, kuriuos kito tipo dokumentai palieka nuošalėje/inertiškumui⁷. Henry Milleris įvairiais aspektais įvertino peticijas-kolektyvinius prašymus Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos sociopolitiniame kontekste. Jis matė jų kaitą nuo ne viešų ir valdžią legitimuojančių dokumentų ikimodernioje epochoje iki viešų protesto išraiškų moderniojoje⁸. Skundai kaip valdžios kontrolės priemonė buvo analizuoti ir Bažnyčios istorijos tyrimuose⁹. Taip pat svarbi švedų mokslininko Martino Almbjāro pozicija, kad peticijos/prašymai – tai ypatingo iškalbingumo ir sudėtinių prasmų dokumentai, reikalaujantys daugelį aspektų į bendrą analitinę sistemą apjungiančios analizės¹⁰. Jis teigė, kad peticijos/prašymai turi ribotą sistemos legitimizavimo efektą, o gali turėti ir ją delegitimizuojantį poveikį¹¹. Mūsų tyrimui reikšmingas yra santykio tarp prašančiojo ir prašomojo nustatymo aspektas, jo kaitos įvertinimas sociopolitinių pokyčių kontekste. Skundo retorika, turinys – klausimai, dėl kurių kreiptasi į bažnytinę valdžią – rodo, kokias šios valdžios kompetencijas skundo autorius(-iai) matė ir pripažino, taigi rodo besiskundžiančiojo santykį su valdžia, taip pat skundo autoriaus(-ių) savivoką ir „krikščioniškąją savipratą“¹². Skundo

⁶ Julia Levin, *Violence Against Jewish Women in Vilna and the Vilna Gubernia in the Second Half of the Nineteenth Century: Gender, Vulnerability, and Agency*, MA thesis, Tel Aviv University, 2022.

⁷ Robert Allan Houston, *Peasant Petitions: Social Relations and Economic Life on Landed Estates, 1600–1850*, New York: Palgrave Macmillan, 2014, p. 24.

⁸ Henry Miller, „Introduction: The Transformation of Petitioning in the Long Nineteenth Century (1780–1914)“, in: *Social Science History*, 2019, t. 43, p. 409–429.

⁹ Gary Lease, „Denunciation as a Tool of Ecclesiastical Control: The Case of Roman Catholic Modernism“, in: *Journal of Modern History, Denunciations in the Modern European History 1789–1989*, Chicago, 1996, t. 68, nr. 4, p. 819–830.

¹⁰ Martin Almbjār, „The Problem with Early-Modern Petitions: Safety Valve or Powder Keg?“, in: *European Review of History*, 2019, t. 26, nr. 6, p. 1013–1039.

¹¹ *Ibid.*, p. 1028–1029.

¹² Karl Rahner, „Kodėl aš šiandien esu krikščionis“, in: Joseph Ratzinger, Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, *Kodėl šiandien dar esu krikščionis*, sudarė Pranas Vildžiūnas, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė ir Nerijus Šepetys, Vilnius: Aidai, 2008, p. 91.

nagrinėjimas, jo pasekmės leidžia vertinti adresato santykį su besiskundžiančiuoju, t. y. bažnytinės valdžios laikyseną, jos autoriteto sampratą ir raišką potridentinės Bažnyčios vietos visuomenėje ir veikimo kontekste.

Skundas ir skundas-prašymas. Šio tyrimo šaltiniai – tai pasauliečių (pirmiausia brolių) skundai dėl dvasininkų siųsti bažnytinei valdžiai. Į tyrimą įtraukti ir parapijų skundai, kuriuose minima brolių veikla. Svarbu nurodyti, kad tyrimo šaltiniai, kurie čia vadinami skundais, dažniausiai buvo įvardyti kaip prašymai (ir lenkų, ir rusų, ir lietuvių kalbomis). Jų turinys labai dažnai turėjo skundo pobūdį, nors sąvoka „skundas“ vartota retai. Taigi skundai ir skundai-prašymai tyrime analizuojami kaip tapatūs šaltiniai, atsižvelgiant į jų turinį. Daugeliu atvejų šios sąvokos vartotos pramaišui, kaip sinonimai. Pavyzdžiui, valstietis Juozapas Steigvilas rašė Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytojui Aleksandrui Beresnevičiui, kad išsiuntė paštu „prašymą, kuriame skundėsi“¹³. Prašymo nagrinėjime, kurį atliko Vilkmėrgės (Ukmergės) dekanas Andriejus Dulskis, prašymas tampa skundu¹⁴. Tai, kad bažnytinė valdžia dažniausiai gaudavo „nuolankiausius prašymus“ ir „prašymus“ tikėtina, rodo ne tik anuometinių raštvedybos taisyklių paisymą, bet ir besikreipiančiųjų santykį su valdžia bei nuolankumo kaip krikščioniškos dorybės funkcionavimą, reikšmingumą anuometiniame kultūriniame kontekste. Taip pat tai rodo, kad ši dorybė skundo tekste pripažįstama kaip svarus argumentas. Tokią laikyseną („kantrybę ir krikščionišką nuolankumą“) savo prašyme pabrėžė Deltuvos (Vilkmėrgės dekanatas) brolijos nariai ir parapijiečiai skųsdami kunigą Antaną Dargevičių ir prašydami kito dvasininko¹⁵. Houstonas yra atkreipęs dėmesį, kad visuomenėje/kultūroje, kur nuolankumas buvo suvokiamas kaip moralinė dorybė, jo išryškinimas tekste gali rodyti prašančiojo stiprybę¹⁶, t. y. įsitikinimą savo veiksmo teisingumu. O teisingumo siekimas skunduose dažnai nurodomas kaip vienas esminių skundo motyvų (ir asmeniniame, ir bendruomenės skunde). Šio motyvo reikšmė prašymuose pasaulietinei valdžiai yra aptarta Dangiario Mačiulio ir Dariaus Staliūno tyrime apie 1893 m. Kražių įvykius, taikant „socialinio

¹³ Valstiečio Juozapo Steigvilo raštas Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytojui Aleksandrui Beresnevičiui, 1883-02-25, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 139, l. 518.

¹⁴ Vilkmėrgės dekano Andriejaus Dulskio raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1861-05-15, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 80–81.

¹⁵ Deltuvos parapijiečių ir brolių prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1861-04-21, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 82–83.

¹⁶ Robert Allan Houston, *op. cit.*, p. 96.

kontrakto“ konceptą¹⁷. Beje, Vilkmergės dekanas Dulskis po minėto Deltuvos atvejo nagrinėjimo nurodė, kad skundas buvo neteisingas, išvelgė šmeižtą ir siūlė nubausti skundėjus, kad neaugtų nepaklusnumas¹⁸, – taigi prašymo turinys ir argumentai neįtikino. „Nuolankiame prašyme“ dekanas išvelgė nepaklusnumą – veiksma, prieštaraujantį nuolankumui, o tokia laikysena buvo laikoma pavojinga ir sulaukdavo sankcijų. Pavyzdžiui, valstiečiui Ignacijui Sviručiui „už šmeižtą, liaudies kiršinimą ir skundus“, rašytus vyskupui dėl Lieplaukės (Alsėdžių dekanatas) kunigo Vincento Juzumavičiaus, 1861 m. rugsėjį pagal Kaimo teismo sprendimą bausmės buvo skirtos dvi paros su duona ir vandeniu, o kiti trys šios istorijos dalyviai (Bernotų kaimo bendruomenės valstiečiai Adomas Bubilas, Vincentas Grigutis ir Dominykas Tomašauskas) nubausti pinigėmis bandomis po 50 sidabro kapeikų¹⁹. Liudijimas skundo nagrinėjime valstiečiui galėjo kainuoti ir kūno bausmę – išplakimą rykštėmis²⁰. Kūno bausmės valstiečių luomo asmenims tebebuvo taikomos ir po XIX a. antrojoje pusėje įvykdytų socialinių ir teisminių reformų²¹. Reikšminga ir iškalbina, kad panašių nuomonių, kaip kad Vilkmergės dekano Dulskio apie valstiečius, kurie skundėsi dėl dvasininkų, pavyko nustatyti ne vieną²². Taigi tai nebuvo retas atvejis, rodantis kaip valstiečių luomą vertino su savo autoriteto kvestionavimu susidūrę dvasininkai. Platesne prasme tai aiškiai rodo hierarchinį tuometinės visuomenės socialinių santykių pobūdį, taip pat ir Bažnyčios hierarchinį pobūdį. Pažymėtina, kad diskredituojantis ir generalizuojantis požiūris, vertinant žemesnės socialinės pozicijos skundo pateikėjus, baudžiavos sąlygomis buvo būdingas ir kituose kultūriniuose kontekstuose²³.

¹⁷ Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas, *Kražių skerdynės: 1893 m. lapkričio 10 d.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022; Darius Staliūnas, „Church Defenders, Monarchism, and the Social Contract in the Lithuanian Countryside. The Case of the “Kražiai Massacre” (1893)“, in: *Ab Imperio*, Miami University, 2022, nr. 2, p. 178–200.

¹⁸ Vilkmergės dekano Andriejaus Dulskio raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1861-05-15, l. 80–81.

¹⁹ Kaimo teismo sprendimas, 1861-09-29, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 237–238, 241.

²⁰ Valstiečio Benedikto Gajevskio pranešimas Vilniaus vyskupijos administratoriui Petriui Žilinskiui, 1876-07-20, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 224.

²¹ Tamara Bairašauskaitė, *op. cit.*, p. 351.

²² Vilma Žaltauskaitė, *Paklusnūs žmonės: Romos katalikų dvasininkų sociokultūrinė laikysena XIX a. II pusės Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 88–95.

²³ Otto Ulbricht, „Supplikationen als Ego-Dokumente. Bittschriften von Leibeigenen aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts als Beispiel“, in: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, ed. Winfried Schulze, Berlin: Akademie Verlag, 1996, p. 166–167.

Skundų nagrinėjimas Bažnyčioje. Toliau bus aptarta skundo nagrinėjimo tvarka Bažnyčioje, kuri taip pat rodo vyskupo valdžios reikšmę. Skundo nagrinėjimo tvarka nebuvo vienoda. Tikėtina, kad buvo atsižvelgiama į informacijos turinį. Skundas galėjo likti be pasekmių, t. y. nagrinėjimas net nepradedamas, jei taip nurodo vyskupas. Konkretus dvasininkas galėjo sulaukti vyskupo nurodymo slapta aiškintis skunde nurodytas aplinkybes ir informuoti vyskupą²⁴. Po vyskupo rezoliucijos „ad actum“ (veikti) ar platesnės rezoliucijos su detaliais nurodymais, skundas buvo nagrinėjamas persiunčiant jį dekanui, o per šį – tiesiogiai susijusiems dvasininkams, vykdomos liudininkų apklausos, dvasininkai pateikdavo pasiaiškinimų raštus. Pasitaikydavo atvejų, kai tokią tvarką žinodami besiskundžiantieji prašydavo jų rašto neperduoti skundžiamam dvasininkui. Taip Skapiškio bažnyčios brolijos nariai prašė neperduoti jų rašto kunigui Vladislovui Mikutavičiui, kurį, be kita ko, įtarė norint užimti klebono vietą parapijoje²⁵. Buvo bijoma apskųstojo dvasininko reakcijos, o kad tokių atvejų būta, minima ne viename skunde (skundo autoriai persekiojami, prakeikiami iš sakyklų, jiems neteikiami sakramentai, pavyzdžiui, nepriimama išpažinties²⁶). Skundo nagrinėjimo rezultatai ne visada buvo fiksuojami vyskupijos konsistorijos protokolų knygoje, matyt, tai lemdavo koks sprendimas ir koku klausimu buvo priimamas. Kartais apie nagrinėjimo išvadą buvo nurodoma pranešti prašančiajai pusei. Kartais skundai baigdavosi abiejų šalių taika – susitarimu²⁷. Tačiau skundų dėl dvasininkų elgesio atvejais, jeigu priekaištai pasitvirtindavo, tyrimai baigdavosi vyskupo sprendimu kaip bausti skundžiamąjį: įspėti, apriboti tarnystės funkcijas iki uždarymo vienuolyne ar seminarijoje atgailai, iškelti iš tarnybos vietos. Ne visais atvejais aišku, ar buvo priimti sprendimai dėl skunde išvardytų detalių. Pavyzdžiui, identifikuoti pranešimai, kad po skundo nagrinėjimo skola buvo atlyginta²⁸,

²⁴ Vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas kunigui Jeronimui Kiprijonui Račkauskui, 1861-10-03, in: *LVIA*, 1671, ap. 4, b. 109, l. 182.

²⁵ Skapiškio brolių raštas vyskupui Motiejui Valančiui, 1865-06-28, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 101–102.

²⁶ Luokės parapijos valstiečių prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1862-06-23, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 426–427; Kupiškio parapijiečių brolių raštas vyskupui Motiejui Valančiui, [1864], in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 62, l. 337–338.

²⁷ Vilma Žaltauskaitė, „Apie elgesį bažnyčioje ir kitas luomo tapatybės išraiškos detales: 1891 m. Seredžiaus atvejis“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2022, t. 45, p. 111–145.

²⁸ Varnių kunigų pataisos namų moderatoriaus raštas Žemaičių (Telšių) vyskupijos konsistorijai, 1861-12-20, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 39.

tačiau nežinoma, kaip atlyginta kitu nederamu kunigo elgesiu padaryta skriauda parapijiečiams. Kita vertus, pats skundo teikimas bažnytinei valdžiai kaip viešas veiksmas, kuriuo išreiškta abejonė dvasininko autoritetu, jau galėjo turėti nuobaudos prasmę. „Viešo teismo“ motyvas yra aiškus bajoro Adomo Reutto prašyme vyskupui, rūpinantis atgauti tėvo, Svėdasų bažnyčios vargonininko, algą iš klebono Kanuto Saurimavičiaus²⁹. Alsėdžių dekanas Laurynas Barkauskas, „saugodamas kunigo garbę nuo pasauliečių“, esą net nerašė raporte apie Kantaučių klebono Juozapo Urbonavičiaus nederamą elgesį³⁰. Taigi ir skundas, ir skundų nagrinėjimo tvarka rodo, kaip lokaliaje vyskupijoje reikėsi Bažnyčios hierarchinis pobūdis, vyskupo galia. Tai aiškiai demonstruoja vyskupo rezoliucijos ant skundų. Altaristui Zigmantui Stabrovskiui, kuris prašėsi iškeliamas dėl nesutarimų su klebonu, rezoliucijoje buvo nurodyta, kad klausimas jau išspręstas ir jis turįs „klausyti savo valdžios“³¹. Skuodo dekanui vyskupas nurodė išsiaiškinti, ar Salantų vikaras Jonas Monkevičius tikrai per pamokslą atitinkamai kalbėjo „ir mano valios nesilaikė“, ir jei pasitvirtintų, atsiųsti pas vyskupą³². Taigi paklusnumo Bažnyčios vyresnybei aspektas buvo reikšmingas skundų nagrinėjimo kontekste.

Brolijų skundai XIX a. šeštajame dešimtmetyje. Toliau pateiksime keletą svarstymų apie bažnytinių brolijų raišką iki baudžios panaikinimo. Yra pavykę identifikuoti 118 asmeninių ir 16 kolektyvinių prašymų-skundų, 1851 m. adresuotų Žemaičių (Telšių) vyskupui³³. Tik viename skunde minima brolija, nors kituose kartais paminimi brolijos nariai kaip bažnyčios tarnai. Taip pat pavyko nustatyti po keletą bažnytinių brolijų skundų arba skundų, kuriuose minima ši struktūra, vėlesniais metais (iki 1861 m.). Toks nedidelis brolijų skundų skaičius nerodo, kad brolijos

²⁹ Adomo Reutto prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1860-12-21, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 5.

³⁰ Alsėdžių dekanas Lauryno Barkausko raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1862-02-12, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 323.

³¹ Kunigo Zigmanto Stabrovskio raštas vyskupui ir 1861-01-31 vyskupo rezoliucija, 1861-01-25, in: *LVIA*, f. 1641, ap. 4, b. 109, l. 9.

³² Vyskupo Motiejaus Valančiaus rezoliucija ant Darbėnų ūkininkų Jono Zabemo ir Tado Puškoriaus rašto vyskupui Motiejui Valančiui, 1856-08-06, in: *LVIA*, f. 1641, ap. 4, b. 70, l. 79.

³³ Skačiuota pagal šių Žemaičių (Telšių) vyskupijos bylų medžiagą: *LVIA*, f. 1641, ap. 4, b. 78, 79, 80, 82.

neegzistavo (yra identifikuotos ir XIX a. veikusios, ir naujai įvestos brolijos³⁴) ar kad nepatyrė įtampų. Beje, dar nebūdamas vyskupu Valančius 1848 m. rašė, kad dauguma parapijiečių (beveik visi „nemokyti žmonės“) priklauso Švč. Rožinio, Šv. Škaplierio brolijoms³⁵. Tikėtina, kad toks tylus brolių buvimas rodo jų veikimo pobūdį: dauguma jų narių valstiečių tebebuvo baudžiauninkai ir jų galimybės paduoti prašymus buvo ribotos. XIX a. šeštojo dešimtmečio kitų skundų turinys, dvasininkų raštai rodo, kaip dvaras įsiterpė į valstiečių religinio gyvenimo, taip pat ir brolių, raišką: pavyzdžiui, dvarininkas neleido valstiečiams eiti pas dvasininką, neleido konkrečių valstiečių skirti maršalkomis, neleido valstiečių į bažnyčią Didžiąją savaitę arba vertė dirbti Bažnyčios švenčių dienomis³⁶.

1851 m. Platelių (Alsėdžių dekanatas) parapijos „gyventojų“ prašyme vyskupui net 12-oje punktų buvo skųstas kunigas Stanislovas Gruzdis, prašyta jį iškelti ir skirti kitą³⁷. Pirmiausia nurodyta, kad jis savavališkai naudojo bažnyčios aukas, jų neįrašydavo į knygas, nebuvo paskirtas išdininkas, taip pat kad neteisingai naudotas Advento Rarotų mišioms suaukotas vaškas ir pinigai, kuriuos kunigo nurodymu rinko špitolės gyventojai, nedegintos žvakės ar jų skaičius per Mišias arba išstačius Švč. Sakramentą buvo nepakankamas, kad per atlaidus sumažėjo kviečiamų kunigų, dėl ko tikintieji negali atlikti išpažinties, kad esą klebonas nemoko katekizmo, neišlaiko mokyklos. 7-ajame punkte buvo netiesiogiai paminėta brolija – kad Beržoro filijoje panaikintos brolijos Mišios (Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės), kurios vykdavo kiekvieną pirmo mėnesio sekmadienį, o parapijiečiams buvo itin svarbu melstis už kapuose prie filijos palaidotus mirusiuosius. Alsėdžių dekanas atliko tyrimą, bet klebono pakeisti nesiūlė. Dekanas nurodė, kad bajoras Šimkevičius ir valstietis Stonkus subūrė klebonui priešišką parapii-

³⁴ Vyskupo Motiejaus Valančiaus nurodymu Alšvangoje (Alsunga, Kuršo dekanatas) įvesta Švč. Rožinio brolija, 1851-09-08, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 82, l. 150; Vilma Žaltauskaitė, „Bažnytinių brolių Žemaičių (Telšių) vyskupijoje raiškos ir struktūros kaitos ypatybės XIX a.“, p. 21–42.

³⁵ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6: *Žemaičių vyskupystė*, parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į bendrinę kalbą Birutės Vanagienės, komentarai Vytauto Merkio, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 613–615.

³⁶ Antašavos valstiečių prašymas vyskupui, [1858?], in: *LVIA*, f. 1641, ap. 4, b. 70, l. 102; Lauksodžio kunigo Petro Gomolevskio raštas vyskupui Motiejui Valančiui, 1855-03-??, in: *LVIA*, f. 1641, ap. 4, b. 70, l. 69–70; Skuodo dekanas Pranciškaus Staškevičiaus raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1856-09-05, in: *LVIA*, f. 1641, ap. 4, b. 70, l. 81–82.

³⁷ Platelių parapijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1851-01-07, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 82, l. 270–271.

jiečių grupę, o kleboną palaikantieji buvo suklaidinti, nes galvojo pasirašantys ant prašymo dėl brolijos Mišių sugražinimo³⁸. Iškalbinga tai, kad brolijos Mišios parapijiečiams atrodė reikšminga priežastis pasirašyti prašymą vyskupui, kas liudija jiems svarbią brolių pamaldumo tradiciją. Yra žinoma, kad Platelių parapijoje veikė dvi XVIII a. įvestos brolijos³⁹ ir tikėtina, kad viena iš jų buvo paminėta skunde vyskupui. Parapijiečių skundo turinys, kuriame remiamasi vyskupijos sinodų, konsistorijos dokumentais, leidžia daryti prielaidą, kad prie jo genezės prisidėjo dvasininkas, galbūt Beržoro filialistas. Tačiau jo sumanymas nebuvo sėkmingas. Plateliuose ir toliau klebonavo Gruzdis.

Novoaleksandrovsko brolijos atvejis XIX a. septintajame dešimtmetyje. Straipsnio pradžioje minėtos Novoaleksandrovsko brolijos skundai ir jų nagrinėjimas teikia išsamesnę informaciją apie brolijos raišką parapijoje jau po baudžios panaikinimo. Pirmojo brolijos skundo, arba šios 1865–1867 m. istorijos pradinio dokumento, rasti nepavyko, tačiau vyskupo Valančiaus rašte Novoaleksandrovsko dekanui Petrui Vaitkevičiui nurodoma, kad Novoaleksandrovsko bažnyčios broliukai atsiuntė skundą dėl administratoriaus. Skundą peržiūrėjęs vyskupas nurodė: „Prašau Jūsų paskelbti mano sprendimą“⁴⁰. Iš rašto aišku, kad skundo nagrinėjimo nebuvo, o brolijos ir parapijos administratoriaus Jono Katelės konfliktą spręsti ėmėsi pats vyskupas. Jis nurodė abiem šalims pranešti, „kad gyventų draugiškai“, „kad parapijoje nebūtų pagundų“. Tik iš vyskupo išaiškinimo galima numanyti, kuo brolija kaltino administratorių. Vyskupas papunkčiui išaiškino: administratorius į brolijos kasą turi įnešti pernai paimtus 10 rublių (t. y. 1864 m.; vadinasi, konfliktas kilo jau tada); gaunamus pinigus įrašyti į knygą, o juos leisti su dekanu kontrole; konsistorijai atsiskaityti dėl bažnyčios remonto; brolija neturi teisės į prie altorių aukojamas aukas, o tik į tas, kurios surenkamos įrašant į broliją ir esančias aukų dežutėse prie Išganytojo altoriaus; kad administratorius yra brolijos prezidentas, kad jis turi du balsus priimant ir šalinant narius, kad pas jį turi būti saugomas vienas brolijos kasos raktų. Taigi

³⁸ Alsėdžių dekanu Lauryno Barkausko raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1851-03-15, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 82, l. 272.

³⁹ 1865 m. buvo nurodyta, kad Platelių parapijoje yra Šv. Juozapo brolija, įvesta 1744 m., ir Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija, įvesta tais pačiais metais; žr. 1865 m. duomenys apie brolijas Žemaičių (Telšių) vyskupijoje, in: *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 892, l. 18.

⁴⁰ Vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Novoaleksandrovsko dekanui Petrui Vaitkevičiui, [1865-07-30], in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 86.

daugiausia dėmesio skirta tam, kad būtų aiškus bažnyčios aukų tvarkymas. Rugpjūčio 17 d. dekanas nuvyko įgyvendinti vyskupo nurodymo ir informavo, kad šalys „per jėgą vos sutarė su tokiomis sąlygomis“, nors visos brolijos pretenzijos buvo patenkintos ir išreiškė viltį, kad vyskupas daugiau nebus trukdomas⁴¹. Dekanas detaliai nurodė, dėl ko buvo susitarta: administratorius brolijai skyrė Viešpaties Jėzaus Kristaus altoriaus pajamas, dar dvi aukų dėžutes bažnyčioje ir Šaltupių koplyčią, kad brolija koplyčią taisys be administratoriaus įsikišimo, kad brolija sutiko padaryti dar vieną raktą administratoriui nuo brolijos kasos. Dekanas savo misiją įvertino pozityviai, tačiau jo raštas rodo, kad ne visi vyskupo nurodymai buvo įvykdyti – skola brolijai ar aukų įrašymas į pajamų knygą liko nutylėti. Svarbu tai, kad 1865 m. vyskupas konfliktą sprendė be jokio tyrimo. Tai rodo jo autoritetą ir administratoriaus, ir brolijos atžvilgiu. Beje, panašiai vyskupas sprendė konfliktą ir Salų filijoje, kurioje taip pat buvo įvedęs broliją: gavęs brolijos skundą, nurodė kunigui broliją saugoti⁴². Visgi daugiau tokių tiesioginių vyskupo įsikišimo atvejų konfliktuose su brolijomis nustatyti nepavyko. Greičiausiai Novoaleksandrovske tokia situacija susiklostė ir dėl ypatingo vyskupo santykio su šia brolija bei dvasininku. Pastebėtina, kad pats vyskupas 1860 m. įsteigė Novoaleksandrovske Švč. Jėzaus Širdies broliją⁴³. Tuo metu ten klebonavo Mykolas Skorupskis, buvo pradėti bažnyčios statybos, remonto darbai. Tad brolija buvo reikalinga, nes galėjo prisidėti koordinuojant parapijos pagalbą. Pavyzdžiui, kaip matyti iš kitos brolijos skundo, 1862 m. Salų filijoje (Kamajų parapija, Obelių dekanatas) Valančiaus įvesta brolija buvo skirta „bažnyčios tvarkai ir visiems bažnyčios poreikiams“ ar „tvarkai ir tylai bažnyčioje palaikyti“⁴⁴. Tačiau klebonas Skorupskis buvo apkaltintas dėl sukilėlių rėmimo ir ryšių su jais, 1864 m. vasarį suimtas, vėliau išstremtas⁴⁵.

⁴¹ Novoaleksandrovsko dekanas Petro Vaitkevičiaus raštas vyskupui Motiejui Valančiui, 1865-09-07, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 97.

⁴² Motiejaus Valančiaus raštas Salų filialistui Stanislovui Jankevičiui, 1865-11-17, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 127.

⁴³ Novoaleksandrovsko dekanas Vaitkevičius konsistorijai rašė, kad „prie Novoaleksandrovsko bažnyčios 1860 m. Telšių vyskupo leidimu įvesta Švč. Jėzaus Širdies brolija, bet jokių dokumentų nėra, tai jos ir nenurodžiau [sąraše]“ (Novoaleksandrovsko dekanas Petro Vaitkevičiaus raštas Žemaičių (Telšių) vyskupijos konsistorijai, 1865-09-01, in: *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 295).

⁴⁴ Salų filijos brolių prašymas vyskupui Motiejui Valančiui su 1865-11-17 vyskupo rezoliucija, 1865-11-09, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 126–127.

⁴⁵ Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 293.

Matyt, nujausdamas grėsmę Skorupskis vyskupo prašė kuo greičiau jį iškelti į Kuršo guberniją, skirti rekolekcijas atgailai ir palikti naujoje vietoje⁴⁶. Taip galėjo tikėtis apsisaugoti nuo kitos valdžios bausmės. Tačiau jam nepavyko, nors Skorupskio raportą gavęs vyskupas jau kitą dieną išsiuntė tokius nurodymus⁴⁷. Svarbu paminėti, kad Skorupskis prašė administratoriumi laikinai skirti vikarą Joną Katele „kaip geriausiai žinantį jo bažnytinčius ir ūkinius interesus“⁴⁸. Beje, Katelė 1861–1863 m. buvo vikaru Novoaleksandrovske. Valančius skyrė Katelę administratoriumi 1864 m. sausio 13 d.⁴⁹ Tokia įvykių seka ir tai, kad vyskupas atsižvelgė į Skorupskio prašymus, rodo buvus ypatingus jų ryšius. Tikėtina, kad vyskupas Skorupskį vertino ir dėl jo iniciatyvumo 1857–1858 m. parapijai atgaunant ir remontuojant Skapiškio buvusią dominikonų bažnyčią, kuri 1858 m. buvo pašventinta ir tapo parapija⁵⁰. Iš šios parapijos Skorupskis buvo perkeltas į Novoaleksandrovską, kuriame vėlgi turėjo organizuoti bažnyčios remontą⁵¹.

Tačiau ir tokiomis aplinkybėmis, o gal kaip tik dėl jų (nes brolijos nariai skunde buvo nurodę, kad jie išrinkti Skorupskio⁵², kad laukia savo klebono, t. y. rėmėsi buvusio klebono autoritetu) konfliktas negėso. 1865 m. gruodį buvo gautas, tiksliau – asmeniškai per broliuką Joną Leipų⁵³ įteiktas prašymas rusų kalba⁵⁴, taip pat gautas raštas lenkų kalba su konkrečiais priekaištais administratoriui⁵⁵. Pirmajame rašte nurodyta, kad kunigas

⁴⁶ Novoaleksandrovsko klebono Mykolo Skorupskio raštas vyskupui Motiejui Valančiui, 1864-01-02, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 499.

⁴⁷ Vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Novoaleksandrovsko klebonui Mykolui Skorupskiui, 1864-01-13, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 499.

⁴⁸ Novoaleksandrovsko klebono Mykolo Skorupskio raštas Motiejui Valančiui, 1864-01-02, l. 499.

⁴⁹ Vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas kunigui Jonui Katelei, 1864-01-13, in: *LVIA*, 1671, ap. 4, b. 62, l. 299.

⁵⁰ Dalia Klajumienė, Rimvydas Laužikas, *Dominikonų palikimas Palėvenėje ir Skapiškyje / The Dominican Legacy in Palėvenė and Skapiškis*, Kupiškis: Kupiškio etnografijos muziejus, 2023, p. 132.

⁵¹ Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, *Užgesę žiburiai: Biografijų ir nekrologų rinkinys*, Kaunas: Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė, 1930, p. 277.

⁵² Novoaleksandrovsko bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-02-19, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 355.

⁵³ *Ibid.*, l. 353.

⁵⁴ Novoaleksandrovsko bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1865-12-11, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 108.

⁵⁵ Novoaleksandrovsko bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, [s. d.], in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 109–110.

aukas savinosi savo, o ne bažnyčios reikmėms, kad buvo priešiškas jį apskundusiai brolijai, todėl prašyta iškelti kunigą Katelę⁵⁶. Antrajame rašte (liepos mėnesio skundo papildyme) nurodyta, kad kunigas nenorėjo atlikti brolijos pamaldumo praktikų – nedarė vigilijų prieš ketvirčių šv. Mišias (brolijoms skirtos šv. Mišios aukotos pagal brolijų steigimo dokumentuose nustatytą tvarką – dažnai per metų ketvirčius), neskelbė pasninkų, nemokė, ką darydavo iki jo buvę kunigai, nurodydavę maldų intencijas, pavyzdžiui: „kad Dievas duotų gerų ir dievobaimingų kunigų, kurie tuo metu priima šventimus“. Beje, tai reikšminga brolijų pamaldumą charakterizuojanti pastaba⁵⁷. Dar brolijos skunde buvo nurodyta, kad kunigas Katelė noris atskirti broliją nuo bažnyčios, „kurią patys statėme“, ir prašė atkelti buvusį vikarą Jurgį Kosilovskį bei žadėjo atlyginti Katelės skolas⁵⁸. Čia svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip skundėjai motyvavo priekaištus. Broliukai teigė, kad pagal kalendorių jiems sunku orientuotis, o ketvirčių Mišios padeda sekti liturginį laiką, pavyzdžiui, yra buvę konfliktų jų namuose, kai samdiniai nepaiso šeimininkų nurodymų (pavyzdžiui, dėl pasninko), jei to ne-nurodė kunigas⁵⁹. Toks priekaištas, kad kunigas nepraneša apie pasninkus, yra išsakytas ne tik šios brolijos skunduose⁶⁰. Tai rodo Bažnyčios mokymų grįstų elgesio normų funkcionavimą ir reikšmę bendruomenei. Žinoma, pasninkai buvo visuotinė Bažnyčios norma, bet ir kai kurių brolijų pamaldumo tradicijoje (tarp jų ir Švč. Jėzaus Širdies) itin išskirti⁶¹. Aptariamame skunde yra svarbus brolijos dalyvavimo bažnyčios statyboje paminėjimas, rodantis, kad ji galėjo imtis viešojo intereso atstovavimo funkcijos; svarbus ir konkretus pamaldumo praktikų vardijimas, kas rodo ir socialinę, ir reli-

⁵⁶ Novoaleksandrovsco bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1865-12-11, l. 108.

⁵⁷ Panašią intenciją per šv. Mišias minėjo ir Vilniaus vyskupijos kunigas Silvestras Gimžauskas, tarnavęs parapijose, kuriose veikė brolijos. Jis pamoksle mokė: „[t]urit visados melstis (labiausiai Ketvirtėse metų), kad Dievas duotų dievotus Kunigus“ (Silvestras Gimžauskas, *Pamokslai*, parengė Paulius Subačius, Renata Taučiūtė, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010, p. 324).

⁵⁸ Novoaleksandrovsco bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, [s. d.], l. 109–110.

⁵⁹ *Ibid.*, l. 109.

⁶⁰ Žemaitkiemio (Vilkmergės dekanatas) brolijos ir parapijiečių prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, [gauta 1861-02-20], in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 120–121.

⁶¹ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 5: *Mokslas Rymo katalikų. Apie brostvas su įstatymais Trečiojo zokano švento Dominiko*, parengė Vytautas Vanagas, tekstus redagavo Birutė Vanagienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 485, 585, 607, 613, 627, 639.

ginę brolijos funkciją parapijoje. Vėlesni skundai taip pat parodo, kaip ir ką ši brolija veikė parapijoje, kokios buvo jos funkcijos. Pastebėtina, kad į juos vyskupas reagavo duodamas nurodymus dekanui ištirti reikalą. 1866 m. vasario 19 d. buvo gautas ankstesnį (1865-12-11) prašymą papildantis raštas lenkų kalba⁶², iš kurio aiškėja konflikto dinamika: kunigas parapijiečius nuteikinėjo prieš broliją, ją šmeižė (minėtas brolijos narių girtuokliavimas, sukčiavimai renkant aukas) iš sakyklos ir neatsiprašė kaltinimams nepasitvirtinus. Brolijos nariai minėjo tokio administratoriaus elgesio žalą bažnyčiai, o patį administratorių apkaltino dėl nežinia kur išleistų pinigų, gautų už 1865 m. velykinių išpažinčių korteles (1864 m. už šias korteles buvo surinkta 177 rubliai, jas dalijant padėjo ir brolijos narys, kuris egzaminavo iš poterių ir katekizmo⁶³), dėl draudimo per grabnyčias lieti vaško žvakes klebonijoje (kas iki tol buvo daroma), pajamos už kurias buvo skiriamos bažnyčiai, dėl medienos pasisavinimo, kurią brolija susivežė špitolei padidinti. Po šio brolijos skundo pasiaiškinimą vyskupui siuntė ir administratorius Katelė. Jis nebuvo itin detalus, o prašė neiškelti iš vietos ir pabrėžė savo klusnumą dėl bet kokio sprendimo⁶⁴. Administratorių palaikė parapijiečių grupė⁶⁵, o po kovo 15 d. vyskupo nurodymo pastangas sutaukyti abi puses aprašė dekanas⁶⁶. Jis paminėjo, kad brolija nesutinka, jog kunigas liktų parapijoje, nors jis turi 700 rublių skolos ir išvykti negali. Broliją dekanas apibūdino kaip „siautėjančią liaudį“, vadovaujamą vyresnio broliuko Ignoto Kazlausko, kuriam esant brolijoje „vyskupijos valdžiai niekada nebus ramybės“. Kartu nepaklusimu buvo kaltintas ir kunigas Katelė, esą neturintis švelnaus charakterio, kuriuo galėtų numaldyti parapijiečius.

1866 m. gegužės mėn. jau tik 14 brolijos narių skundė kunigą vyskupui dėl apgavysčių, kad naudojo brolijos ir konsistorijos pinigus, kad visos liaudies akyse broliukus nuvarė nuo altoriaus per brolijos Mišias⁶⁷. Šiuo atveju

⁶² Novoaleksandrovsco bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-02-19, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 353–356.

⁶³ *Ibid.*, l. 355.

⁶⁴ Novoaleksandrovsco administratoriaus Jono Katelės raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-02-28, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 313–314.

⁶⁵ Novoaleksandrovsco parapijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-03-01, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 303–304.

⁶⁶ Novoaleksandrovsco dekanas Petro Vaitkevičiaus raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-05-09, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 348.

⁶⁷ Novoaleksandrovsco bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-05-31, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 349–350.

dekanas po skundo nagrinėjimo rašė tik apie pinigus, kad greičiausiai kunigas bus broliją apgavęs⁶⁸.

Iš 1867 m. sausio mėn. rašyto brolijos skundo aiškėja, kad nuo altoriaus brolijos nariai buvo nuvaryti ir per 1867 m. sausio 1 d. Mišias⁶⁹. Brolijos nariai rašė, kad kunigui dėvint liturginius rūbus jie negalėjo nepaklusti⁷⁰. Tai reikšminga detalė, rodanti, kad brolija gerai išmanė elgesio bažnyčioje normas – ypatingą kunigo statusą jam dėvint liturginius rūbus. Dar buvo paminėta, kad 1866 m. lapkričio 13 d. sekmadienį brolija negalėjo dalyvauti liturgijoje, nes rado užrakintą spintą, kurioje saugomos jų „asmeninės kamžos“. Šiame brolijos skunde yra ryškus patirtos skriaudos, neteisybės ir kunigo savivalės akcentas: „būdami neviltyje, ieškome apsaugos ir teisingumo“, – ir pasirašė 18 brolijos narių⁷¹. Vyskupas sausio 7 d. nurodė dekanui vėl vykti į Novoaleksandrovską, nors šis nuvyko tik kovo mėn. Kovo 2 d. klebonijoje įvyko brolijos ir parapijiečių susirinkimas, kurio metu dauguma balsų iš brolijos buvo pašalinti skundų organizatoriai, „užsispyrę“ broliukai, ir išrinkti 4 nauji. Po šių reikalų dekanas vylėsi „šventos ramybės“⁷². Daugiau kaip 40 parapijiečių apie tokius pokyčius informavo vyskupą prašydami kitus galimus skundus laikyti melagingais⁷³. Tarp jų pasirašė ir Jonas Leipus – vienas iš buvusių nepaklusniųjų broliukų, vežusių skundą vyskupui 1865 m. gruodžio mėn. Kaip matyti, įvyko brolijos skilimas, skundų organizatoriai buvo pašalinti, jų skundai patenkinti nebuvo. Kateilė Novoaleksandrovske kunigavo iki 1872 m.⁷⁴ Tokia konflikto baigtis rodo dvasininko autoriteto pergalę ir kad tik jam norima deleguoti parapijos dvasinio ir ekonominio gyvenimo klausimus. Paminėtina ir tai, kad dekanas Petras Vaitkevičius raporte vyskupui išdėstė savo nuomonę apie brolijas. Rašto turinys rodo, kad dekanas rėmėsi būtent šio lokalaus konflikto

⁶⁸ Novoaleksandrovsko dekanas Petro Vaitkevičiaus raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1866-06-21, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 351.

⁶⁹ Novoaleksandrovsko bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, [gauta 1867-01-05], in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 366–368.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.*

⁷² Novoaleksandrovsko dekanas Petro Vaitkevičiaus raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1867-03-03, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 369.

⁷³ Novoaleksandrovsko parapijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1867-03-06, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 415.

⁷⁴ *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Dioecesi Telsensi in Annum Domini MDCCCLXXII*, Vilnae: Typis Jozepi Zawadzki, 1871, p. 158.

pavyzdžiu. Jo nuomone, anksčiau brolijos buvusios pagalba klebonui, bet ilgainiui ėmė savintis valdžią, netgi konkuruoti su dvasininku dėl pajamų, todėl „neramias“ brolijas dekanas siūlė uždaryti, kad nebūtų atsiskyrimo tarp klebono ir parapijiečių, „o vyskupijos valdžiai nuolatinių susirašinėjimų“; pozityviai vertino tik brolių dalyvavimą bažnytinėse šventėse, kad tai prisideda prie jų iškilmingumo⁷⁵. Galima manyti, kad tai buvo tik šio dvasininko pozicija, tačiau rašto turinys labai panašus į jau minėtą dekaną Dulskio nuomonę ir jo siūlymą bausti skundų autorius valstiečius (bausmės buvo taikytos kaip kontrolės priemonė).

Novoaleksandrovsko Švč. Jėzaus Širdies brolijos įsteigimo, skundo ir jo sprendimo atvejis rodo, kaip XIX a. parapijoje veikė brolija. Matoma, kad ji išlaikė tradicines brolių funkcijas: konkretaus pamaldumo palaikymas, socialinės globos organizavimas (rūpinosi špitole), parapijos veiklos koordinavimas (bažnyčios, koplyčios remontas, aukų rinkimas, žvakių liejimas, pagalba klebonui organizuojant velykinę išpažintį). Kita vertus, matoma įtampa dėl minėtų funkcijų tarp brolijos ir dvasininko, nes brolija siekė savarankiškos veiklos, valdyti savo surinktas lėšas (aukos, pajamos už paroduotas žvakes), dalyvauti liturgijoje ypatingu būdu (brolijos šv. Mišiose). Vis dėlto kaip Bažnyčios struktūra brolija privalėjo paklusti dvasininkui, tad galėjo virsti ir jo manipuliavimo objektu. Brolijos situacija buvo dvilypė: ir savarankiškumo siekis, ir priklausomybė nuo dvasininko. Dvasininko iškėlimas iš parapijos galėjo tapti pretekstu brolijos konfliktams su nauju jos globėju ir vadovu. Šiame – dvasininko autoriteto ir individualių ryšių svarbos – kontekste paminėtinas dar vienas konfliktas, kuriame dalyvavo ir jau minėtas kunigas Skorupskis, ir brolija. Panašiai kaip 1865 m. Novoaleksandrovske, įvykiai klostėsi ir Skapiškyje 1861 m. Kunigas Dominykas Sakalauskas, žinodamas apie parapijos skundą dėl jo veiklos, 1861 m. gegužės 6 d. raporte vyskupui pateikė savo versiją⁷⁶. Skapiškio brolija⁷⁷ gegužės 7 d. rašte prašė „patenkinti religinius mūsų troškimus“, išdėstytus

⁷⁵ Novoaleksandrovsko dekaną Petro Vaitkevičiaus raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1867-07-02, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 114, l. 419.

⁷⁶ Kunigo Dominyko Sakalausko raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1861-05-06, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 76–77.

⁷⁷ Yra duomenų apie dvi Skapiškyje veikusias brolijas: Dievo Apvaizdos ir Švč. Mergelės Marijos [Škaplierinės]; žr. 1851 m. Skapiškio parapijos generalinė vizitacija, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 558, l. 7; 1870 m. nurodomi du šių titulų altoriai: 1870 m. Skapiškio inventorius, in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 356, l. 276 A–280; Dalia Klajumienė, Rimvydas Laužikas, *op. cit.*, p. 138.

septyniais punktais. Brolija skundėsi, kad kunigas Sakalauskas „persekiojo“ broliją, kuri su buvusiu kunigu Skorupskiu bendradarbiavo, remontavo bažnyčią ir net nurodė 1859 m. sudarytą tokį susitarimą su vyskupo žinia⁷⁸. Brolija skundė naujo kunigo savivalę panaudojant aukas bei kitų jo veiksmų žalą bažnyčiai, esą jis nesilaikė buvusių pamaldumo tradicijų: Kryžiaus kelio apvaikščiojimo, 40 valandų Švč. Sakramento garbinimo, nekviatė kunigų į atlaidus (dėl ko susirinkdavo mažiau žmonių, surinkta mažiau aukų). Brolija prašė laikytis buvusios tvarkos, taip pat kad „maršalkos būtų mūsų renkami ir nebūtų apmokami“⁷⁹. Tik Skapiškio skundo istorijos baigtis buvo kitokia, nei 1867 m. Novoaleksandrovske. Kunigas Sakalauskas iš Skapiškio buvo perkeltas į Šates, nes jau 1862 m. Vilkmergės dekanas Dulskis aiškinosi vyskupui dėl skundo apie šio kunigo smurtą prieš Šačių zakristijoną⁸⁰. Perkeltas buvo ir vikaras Lionginas Rekšas⁸¹, kurį klebonas įtarė skundo prieš jį organizavimu⁸². Taigi Skapiškio atveju buvusio kunigo autoritetas padėjo pasiekti jai trokštamų pokyčių, o Novoaleksandrovske brolijos skundas liko netenkintas, tikėtina, dėl to paties kunigo autoriteto saugojimo. Vyskupas tikrai nedažnai išsiklausydavo į dvasininkų siūlymus dėl tarnystės vietų, tačiau 1864 m. į klebono Skorupskio nuomonę atsižvelgė.

Apibendrinimas. XIX a. šeštojo-septintojo dešimtmečio bažnytinių brolijų Žemaičių (Telšių) vyskupui teikti skundai dėl dvasininkų rodo, kad jie buvo naudojami kaip komunikavimo su bažnytine valdžia forma, rodė šio valdžios autoriteto pripažinimą. Jie dažniausiai vadinti prašymu, nors turinys išreiškė skundą. Jais bažnytinė brolija atstovavo parapiją ar jos dalį, siekiant įvardytų ar tik numanomų tikslų. Nedidelis vyskupui Motiejui Valančiui adresuotų bažnytinių brolijų skundų iki baudžios panaikinimo skaičius rodo, kad ši struktūra baudžios sąlygomis, nors ir funkcionavo parapijose, bet turėjo ribotas galimybes atstovauti sau ir išreikšti savo ar parapijos poreikius, nors siekė tai daryti.

⁷⁸ Skapiškio bažnyčios brolijos prašymas vyskupui Motiejui Valančiui, 1861-05-07, in: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 88.

⁷⁹ *Ibid.*, l. 88–89.

⁸⁰ Vilkmergės dekanas Andriejaus Dulskio raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1862-07-10, in: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 109, l. 411.

⁸¹ Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 289.

⁸² Kunigo Dominyko Sakalausko raportas vyskupui Motiejui Valančiui, 1861-05-06, l. 76–77.

Brolijų konfliktai su dvasininkais kildavo dėl pastarųjų statuso ir galios demonstravimo, parapijoje susiklosčiusių tradicijų, religinių praktikų, pamaldumo formų nepaisymo ar keitimo.

XIX a. šeštojo-septintojo dešimtmečio brolijų skundai savo turiniu daugeliu aspektų yra panašūs, o tai rodo, kad brolijos po baudžiavos panaikinimo išlaikė brolijoms būdingas veiklos funkcijas: turėjo administracinę struktūrą ar hierarchiją (vyresniusius broliukus, maršalkas), rėmė bažnyčią aukomis, pildė ar turėjo pildyti brolijos knygas (įrašyti stojant į broliją gautas aukas ar kitas), liejo žvakes ir jas pardavinėjo, rūpinosi špitole (atliko socialinės globos funkciją), turėjo brolijos liturgiją (steigimo dokumentuose nustatytas brolijos mišias, kuriose dalyvavo pasipuošę savo kamžomis prie altoriaus, kas buvo ypatingo statuso parapijoje ženklas). Kita vertus, XIX a. septintajame dešimtmetyje skundų funkcionavimo kontekste atsiranda ir naujas jų veikėjas – valsčiaus valdybos, – dėl 1861 m. valstiečių reformos sukurta administracinė struktūra. Tiesa, tokia valstiečių savivaldos forma valstybiniai valstiečiai naudojoisi nuo XIX a. penktojo dešimtmečio, tačiau su baudžiavos panaikinimu ji taikyta visiems šio luomo nariams. Galima kelti klausimą, ar šis veiksnys turėjo įtakos didesniai bažnytinių brolijų veikimo aktyvumui, kurį išreiškė XIX a. septintajame dešimtmetyje rašyti skundai.

COMPLAINTS OF CHURCH FRATERNITIES ABOUT THE CLERGY IN THE SAMOGITIAN (TELŠIAI) DIOCESE IN THE 1850s–1860s

Summary

The aim of this article is to analyse complaints of church fraternities about the clergy and to determine if and how the position of the fraternities in parishes changed in the 1850s–1860s, i.e., before and after the abolition of serfdom (1861) in the Samogitian (Telšiai) Diocese. When analysing the context of fraternity activities, the goal is to see the fraternity as part of the religious, social, and economic life of the parish, and to view the expression and dynamics of their religious and social practices. A complaint was used as a form of communication with ecclesiastical hierarchy and demonstrated recognition of their authority. It was usually referred to as a request (in Polish, Russian, and Lithuanian), although its content expressed a complaint. By submitting it, a church fraternity represented the parish or part of it in pursuit of specified or implied purposes.

An analysis of complaints submitted by church fraternities to the bishop of Samogitia (Telšiai) in the 1850s–1860s shows that, under serfdom, fraternities had limited opportunities to represent themselves and express their own needs or those of their parish, even though they sought to do that.

Conflicts between fraternities and the clergy arose due to the status of and display of power by the latter, traditions established in the parish, religious practices, disregard for or changes to the forms of worship.

The complaints of fraternities in the 1850s–1860s are similar in many respects, which shows that after the abolition of serfdom, the fraternities retained their characteristic functions: they had an administrative structure or hierarchy (senior brothers, marshals), supported the church with donations, they kept or were required to keep fraternity books (recording donations received upon joining the fraternity and of other kinds), made candles and sold them, took care of the alms-house (performed a function of social care), and had a fraternity liturgy. On the other hand, a new actor – rural district councils – appeared in the context of complaints in the 1860; it was an administrative structure that emerged from the 1861 peasant reform. It is true that state peasants practised this form of peasant self-governance from the 1840s, but with the abolition of serfdom it was applied to the peasantry as a whole. A question could be raised whether this factor contributed to the increased activity of church fraternities, as evidenced by the complaints written in the 1860s.